

1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler

Mehmet Canatar

İstanbul Üniversitesi

Bu tebliğde Osmanlı Devleti'nin başşehir ve yönetim merkezi olan Nefs-i İstanbul veya Dersaadet mahalleleri konu edinilecektir.

Fetih bir toprak parçasını i'lâ-yı kelimetullâhı gerçekleştirmek, ahkâm-ı Kur'aniyyeyi hâkim ve şe'air-i İslamiyyeyi görünür kılmak, İslam'ı yaşamak, yaşatmak, tebliğ ve temsil etmek üzere Müslümanların kullanımına devamlı ve kalıcı olacak şekilde açmak demektir. Bu yalnız görünüş itibarıyla değil özü ve ruhu itibarıyla da gerçekleştirildiğinde anlam ifade eder.

Fethedildikten sonra da başşehir olma vasfını sürdüren İstanbul, bu özelliği dolayısıyla Osmanlı idari taksimatı dışında tutulmuştur. Hususi bir mülki ve mali idare yapısına sahip kılındığı için de, mülki ve beledi hizmetleri doğrudan merkezi idare tarafından yürütülmüştür.

Sultan Mehmed, iskân ve inşa politikası çerçevesindeki bütün uygulamalarıyla nahiye ve mahallelerin oluşumuna zemin oluşturmuştur. Fetihle birlikte şehrin İslami yapı ve görüntüsünün oluşturulmasına girişilmiş, şehrin yönetimi için subaşı ve kadı atanmış, harap

halde fethedilen şehir “mamur bir şehir” algısı oluşturulmak üzere imara ve iskâna açılmış, surlar onarılmış, hükümdarlık sarayı yaptırılmış¹, padişaha ait esirlerin beşte biri azat edilerek aileleriyle birlikte şehir limanı kıyılarında kendilerine ev verilip bir süre vergiden muaf tutularak yerleştirilmiş², fidyelerini ödeyen/ödemeyi taahhüt eden esirler ise kendilerine ev verilmek ve vergi muafiyeti sağlanmak suretiyle serbest bırakılmıştı. Bu uygulamaların her biri aynı zamanda birer mahalle teşkili anlamını taşımaktaydı.

Fetihle birlikte en yoğun iskânın liman ticaretine yakın Haliç sahillerinde başlamış olduğu, gelişimin istikametinin ise yamaçlara ve Marmara sahiline doğru olduğu görülür³.

Fethin hemen sonrasında Ayasofya başta olmak üzere Bizans dönemi kilise veya manastırlarından İslami mâbedlere dönüştürülen camiler⁴ ile mescidlerden⁵ her birinin etrafında birer Müslüman mahallesi şekillenmiştir. Fetihle birlikte kilise ve manastırların bir kısmı derhal, bir kısmı ise şehir iskân edildikçe cami veya mescide dolayısıyla birer mahalleye dönüştürülmüştür.

İsmi Saray-ı Atik-i Âmire olacak olan sarayın yapılması da bir anlamda “saray mahallesi”nin inşasıdır.

Şehrin ilk mahalleleri Bizans dönemi evlerinden oluşmaktaydı.

Burada, mahallelerin bir üst seviye coğrafi ve idari yapılanmasını oluşturan nahiye kavramından kısaca söz etmek gerekir.

.....

1 Halil İncılık, “İstanbul (Türk Devri)”, *DİA*, XXIII, 221.

2 Halil İncılık, “İstanbul (Türk Devri)”, *DİA*, XXIII, 221. Bu durum Fatih’in İstanbul’da mahalle oluşumu konusunda örnek bir hareket teşkil eder. Şehrin eski mensuplarının nerelere nasıl yerleştirileceğini gösterir.

3 Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu, Ankara 1958, s. 4, 83.

4 Fatih, İmrahor İlyas Bey, Küçük Ayasofya, Fenârî İsâ, Bodrum, Koca Mustafa Paşa, Atik Mustafa Paşa, Kalenderhane, Eski İmaret, Zeyrek Kilise, Kariye, Fethiye, Gül, Molla Gürani

5 Ahmed Paşa, Manastır, İbrahim Paşa, Sancaktar, Şeyh Süleyman, Sekbanbaşı İbrahim Ağa, Balaban Ağa, Şeyh Murad, Sinan Paşa, Odalar, Kefeli, Toklu İbrahim Dede, Acem Ağa.

Nahiye

“Yan, yöre, taraf, cihet, kenar, bölge” anlamlarına gelen nahiye, büyük kazaların bir müdür vasıtasıyla idare olunan kısmını ifade eder. Şehircilikte bölge (zone) denilen şehir mıntıkları birkaç mahalle-yi ihtiva eden bir birimdir. İstanbul’da da başlangıçta her nahiyenin birkaç mahalleden oluştuğunu biliyoruz. Kaza ise, kadılık bölgesi demektir. Fetihden sonra büyük bir kadılık bölgesi haline getirilen İstanbul’un kısımlarını oluşturan nahiyeler, XIX. yüzyıla kadar kadı tarafından tayin edilen naibler vasıtasıyla yönetilen idari bölgelerdi.

İstanbul şehrinin gelişimi; ticaret merkezlerinin⁶ yanında, padişah ve devlet adamlarının yaptırdığı külliyelerin merkez kabul edilip buralarda nahiyelerin oluşmasıyla gerçekleşmiştir. Kanuni döneminden itibaren görülen 13 nahiyeden üçü padişah, yedisi devlet adamı paşa, biri tarikat şeyhi, ikisi de coğrafi çevre ismini taşımaktadır. Sur içi Bizans’ın da 13 region yani nahiyeden oluştuğunu ve bunun ilginç bir benzerlik teşkil ettiğini görüyoruz.

İstanbul’da nahiyelerin oluşması Fatih’in devrin devlet adamlarından bu minvaldeki bir talebiyle başlamış görünmektedir. Neticede, fetihden sonraki yetmiş yıl içerisinde on üç nahiye meydana gelmiş ve sur içi Osmanlı İstanbulu şekillenmişti. 13. nahiye olan Yavuz Sultan Selim nahiyesi oluştuktan sonra tesis edilen külliyeler dolayısıyla nahiye teşekkül ettirilmemiş, 13 bölge sayısının ötesine geçilmemiştir.

Mahalle

Mahalle denilen yerleşim birimleri, bina ve insanların rastgele yoğunlaştığı alanlar değil, neden-sonuç ilişkilerine dayalı, sosyal ve coğrafi çevre itibarıyla belli bir düzen içerisinde oluşup gelişen alanlardır. Dayanışma içinde aidiyet, yönetime katılım, hizmet etkinliği ve sınırlı bir özerklik alanı olarak da tanımlanır⁷.

Mahalle, “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamındaki hall kökünden türetilmiş bir mekân ismi olarak, ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimi anlamına gelir⁸. Bir kavmin yerleşkesi,

.....

6 Büyük Çarşı, Sultanpazarı ve Saraçhane’den oluşan yer.

7 Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, İstanbul 2008, s. 208.

8 Ali Murat Yel, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle”, *DİA*, XXVII, 323.

konak yeri ve kamp alanı olarak da gösterilir. Çoğulu “mahâll” olup, Osmanlı Türkçesinde “mahallât” şeklinde de kullanılır. Sözlük anlamından hareketle, söz konusu yerleşmenin hem kalıcı hem de geçici olabileceği görülür.

Şehir taksimatında en küçük birim olan mahalle, şehirlerin yalnız fiziksel yapısını belirleyen bir etken değil, aynı zamanda mâbed merkezinde meselelerin çözüldüğü, merkezi ve yerel hizmet amaçları çerçevesinde şekillenen hem idari hem de sosyal bir ünedir. Mahalle aynı zamanda, onu oluşturan toplumun sahip olduğu değerler bütünü yansıtan toplumsal bir olgudur.

İslam devletlerinde ve ziyadesiyle Osmanlı İstanbulu’nda şehir ve mahallelerin bir kuruluş felsefesi ve hedefler çerçevesinde şekillendiğini ve vücut bulduğunu söylemek mümkündür.

Farklı dini unsur ve etnik yapıların farklı mahallelerde yerleş(-tiril)mesi geleneğinin, Osmanlı döneminde daha kapsayıcı biçimde uygulanmış olması, mahallelere fiziksel ve toplumsal bir birim niteliği kazandırmış; mahalle, burada yaşayan insanlara bir yere bağlı olma hissini vermiş ve o mahalleye nisbet edilmelerini sağlamıştır.

Mahallelerin Oluşumu ve Yapısı

İstanbul mahalleleri, mâbed merkezli yaşama alanları ve küçük yönetim birimleri olup, oluşumunda bir hiyerarşi görülür. Nahiyeler, büyük külliye çevresinde oluşurken, mahalleler, Kanuni dönemine kadarki padişah ve üst düzey paşalar dışındaki devlet görevlileri veya sivil kesim tarafından inşa edilen, mescid ve mektebin esas olduğu küçük külliye çevresinde oluşmuştur.

İstanbul’un fethinde önemli rol oynayan Molla Gürani, Molla Hüsrev, Akşemseddin gibi kimseler adına teşkil olunan mahalleler, padişah ve toplumun birer vefa göstergesi olarak kurulmuştur.

Mahalle yalnız bir mescid/caminin değil aynı zamanda bir kilise veya havranın da etrafında oluşabilen, kendisine has kimliği olan sosyal bir birimdir. Mahalle sakinleri sadece ortak menşe, din ve kültürle değil sosyal dayanışmayı sağlayan dış faktörlerle de birbirine bağlıdır. Mâbed toplu buluşma yeri ve “mahallenin sembolü”dür.

Mahalleler bir zorunluluk neticesinde değil, pek çok destekleyici unsurla birlikte kendiliğinden oluşan açık yerleşim alanlarıdır. Mesela Semâniye ve Süleymaniye medreselerinin olduğu çevrede müderris ve diğer görevlilerin, ev tahsisi yoluyla veya başka bir şekilde oturdukları hanelerle bir mahalle teşkil edebilecek çoğunluk oluşturdukları muhakkaktır. Bu yüzden Fatih ve Vefa mahalleleri ulema semti olarak da anılır.

Bir mahallenin genelde yirmi ila kırk, bazen de bunun altında veya üstünde bir sayıda haneden oluştuğu kabul edilir. 16. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul'da bir mahalle için hane sayısı alt sınırının otuz veya kırktan, 19. yüzyılda ise elliden aşağı olmadığı anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda hane yerine kişi sayısı itibar olunarak 1000 sayısı da belirtilir. Bir mahalle sakinlerinin birçoğunun aynı zamanda akraba olduğu da görülür.

Mahallelerin ve idari ve sosyal yapılarının oluşumunda devletin iskân politikası ile toplumun eğilimlerinden kaynaklanan pek çok unsurdan söz edebiliriz. Dini kimlik, etnik kimlik, mesleki grup kimliği, medeni hal, yerleşim alanlarının durumu, planlı veya plansız yerleşim ve nüfus ile siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik tercihlerin her biri mahalle ve şehir oluşumunun neden veya nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurların nerede ve nasıl etkin olacağına kimi zaman siyasi irade ve devlet organları, kimi zaman halk veya ikisinin ortak iradesi tesir etmektedir.

Fetihten sonra şehre iskânı artırmak için arazi ve binaların mülk olarak verileceğinin ilanı üzerine çeşitli yerlerden gelen ahali, kira veya satın alma yoluyla metruk evleri işgal, harap ve boş yerleri iskân ederek mahalleler oluşturmuşlardır. Bu anlamda, Fethiye Camii civarı cemaatinin çoğalması için yapılan arsa dağıtımında fuzuli arsa işgal etmiş olduğu tespit edilenlerin fazla aldıkları yerler 1594 yılında ellerinden alınarak başka taliplerine verilmişti. Keza, cemaatsiz kalmış bir kilise camiye çevrildiğinde etrafındaki boş arazi, her biri bir ev yapılacak kadar parsellere ayrılıp bir Müslüman mahallesi kurulması amacıyla satılmaktaydı.

Nüfusun az olduğu yerlerde bir cami veya mescidin yapılması da, yerleşimi teşvik etmiş, böylelikle yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Bu şekilde oluşan bir mahalle, Yeni Mahalle ismini almakta veya

yaptırmanın isminin yanında “cedîd” ifadesi kullanılmaktaydı. Yaptırıldığı meşid sayısınınca mahalle oluşturanlar da vardı.

Mahallelerin oluşmasında din çok önemli bir etkendi. Bu bağlamda mahalle, “aynı meşidde ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştiği şehir kesimi” olarak tanımlanır. Bu açıdan mahalle şehirleşmenin bir önceki evresi olan “dar mekânlı” bir cemaat hayatıdır. Halkın çeşitli kimliklere göre bölge ve mahallelere ayrılması, İslâm şehrinin en önemli özelliği olarak vurgulanır. “Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz” sözü ile, sur içi İstanbul’un “müminler şehri”⁹ olarak nitelenilmesi de, dinin mahalledeki yansıması olarak görülmelidir.

İstanbul’un gelişiminde izlenen ilke, müslüman toplumun, dininin gereklerini rahatça yerine getirebilmesini ve İslam şehirinde yaşamının kolaylıklarından faydalanabilmesini sağlamaktı. Bu ilke, gayrimüslim cemaatler için de geçerliydi.

Halkın tasavvuf erbabına olan hissiyatı da, bir zaviye veya türbe çevresinde mahalle kurulmasına yol açmıştır. Şeyh Ebulvefâ, Şeyh Akşemseddin, Şeyh Sevindik-Koğacı Dede, Şeyh Mahmud Resmî mahalleleri buna örnek gösterilebilir. Güvenlik kaygısıyla bile olsa müslüman nüfusun şehirde çoğunlukta olmasına dikkat edildiğini de belirtmeliyiz.

Müslim ve gayrimüslim ahalinin başlangıçta mahallelerde karışık olarak yaşadığı da görülmüyordu. İstanbul’da farklı din ve mahallelere mensup insanlar, ibadet merkezleri birbirine yakın olmadıkça, birbirlerine yakın evlerde oturabiliyor ve “komşu” olabiliyordu. Bazı kesimlerin toplumun bütününden ayrı bir mahalleye kapanması, Osmanlı’da diğer İslâm şehirlerinde görüldüğü gibi katı olmamıştır. Bu yüzden dinî ve etnik yapılar şehirde birbirine kapalı cemaatler halinde yaşamıyordu.

Mahalle meşidleri genellikle, ileri gelen bir mahalle sakini tarafından yaptırılmış, zamanla bazısı camiye de dönüştürülmüştür.

Mahalleye ismini vermiş olan şahsiyetlerin dini ve tasavvufi yönü mahallelerin gelişmesinde de oldukça etkiliydi. Mesela, Seyyid Ahmed Buhari mahallesinde, onun adına “mürîd ve muhibbleri” tarafından onlarca vakıf kurulmuştu.

•••••

9 İsmail Taşpınar, “Avrupalı Seyyahlar Gözüyle Osmanlı Döneminde İstanbul’daki Gayrimüslimler ve Dini Hayatlarına Dair Tespitler: XVI-XIX. Yüzyıllar Arası”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, c. I/47-48, s. 360.

16. yüzyılda artan nüfus için yeni mahalle oluşmamış, önceden kurulan mahallelere yerleşmişlerdir. Eski mahallelerde yerleşim sıklaştınca, bazı mescid, kilise ve sinagoglar camiye çevrilip yeni mescid ve külliyeler inşa edilmiş ve surlara doğru daha önce iskân edilmemiş bölgelerde yeni mahalleler kurulmuştu.

Mahallelerin gelişme göstergelerinden biri, vakıf sayılarının artışıdır. İstanbul sur içinde 1453-1521 tarihleri arasında kurulan 1163 vakıf, 1546 yılında 2515, 1600 yılında ise 3265'e ulaşmıştı. 16. yüzyılda sur kapıları civarında, Bayrampaşa vadisinde meydana getirilen vakıf sayısı bölgede yeni mahalle oluşumuna işaret etmekteydi.

Mahalle sakinlerinin, cami yaptırmak için dernek kurdukları da görülür. Bu girişim yeni bir mahallenin oluşumuna adımdı.

Mekteb ve çeşmelerin de yerleşimi teşvik ederek mahalle oluşumunda önem taşıyan bir unsur olduğunu belirtmeliyiz.

Şehrin nüfusunun artırılması ve mahallelerin oluşmasında en önemli yöntem sürgün idi. İstanbul'a sürgün yöntemiyle yapılan yerleştirmeler, Müslim ve gayrimüslim mahallelerinin inşası ve oluşmasında büyük rol oynamıştır. Üsküblü, Tahtakale, Balat, Eyüb Sultan, Kazancı gibi mahalleler bu yöntemle oluşmuştu.

Bir mahalleden sayılabilmek için orada kesintisiz beş sene ikamet etmiş olmak gerektiğinden Müslim veya gayrimüslim sürgünler, ya dindaşlarının mahalleleri içinde bütünleşir veya zamanla yeni bir mahalle oluşturlardı.

Osmanlı mahallesi sınıf ve statü farkına göre değil etnik ve dini farklılığa göre biçimlenmiş fizikî bir mekândır. Sakinler statü farklılıklarına rağmen komşuluk temelinde ilişkiler sürdürebilmekteydi.

Mahalleleri birbirinden ayıran keskin bir sınırın varlığı gözlenmezdi. Mahallelerde çıkan yangının söndürülmesi bile ilgili mahallenin doğrudan sorumluluğu altındaydı.

Mahallelerin ikamet esaslı ve ticaret esaslı alanlar olarak ayrı olması

Klasik İslâm şehirlerinde ticaret ve ikamet alanları birbirinden ayrılmıştır. İstanbul'da ticaret alanlarının bulunduğu mahalleler, Mahmudpaşa gibi hiç ikametgâh bulunmayan veya ikamet alanlarının en

düşük seviyeye indiği Eminönü, Çarşı gibi yerlerdi¹⁰. Halkın mahalli örgütlenmede, tercihini ticaret ağırlıklı bir yaşama alanı belirleme yönünde kullanması neticesinde Balıkpazarı, Bozahaneler, Lonca gibi bazı mahalleler ticari merkezler çevresinde oluşmuştur. Bazı meslek grupları kendi mesleklerinin ismini taşıyan Demirciler, Vezneciler, Çıkrıkçılar gibi mahalleler oluşturmuşlarsa da bu gibi mesleki gruplaşmalar, mahalle hayatına yansımamış, mahallelerde çeşitli mesleklerden insanlar bir arada yaşamıştır.

İkamet esasına dayanan mahallelerde her türlü inşaat devletin kontrolü altında olup, evlerin iki kattan yüksek olmayıp, sokağa doğru saçak ve çıkıntı yapılmaması kuraldı. Düşük maliyeti dolayısıyla mahalle evlerinin çoğu ahşaptı. XVI. yüzyılda ev ihtiyacı yüzünden, büyük bahçeli sarayların yerlerine bitişik ahşap evler yapılmıştı. Mahallelerde evlerin yükseklik ölçüsü Müslüman, gayrimüslim ve zimmliler için farklıydı. Gayrimüslimler Müslüman mâbedi yakınında ev inşa edemez, buradaki bir evde oturamazlardı.

İstanbul mahallelerinde görülen evler beş başlık altında incelenmektedir: Odalar, bekârlar tarafından kullanılmak içindi. Mahalle evleri, yaklaşık 400 arşın alan kaplayan, bir veya iki katlı ahşap veya kerpiç evlerdi. Bahçeli evler, daha büyük ve ilave müstemilatı olan ikametgâhlardı. Saraylar büyük konaklardı. Villa ve yalılar ise sur dışında bahçe veya orman içine yapılmış mekânlardı.

Mahallelerin dönüşümü

İstanbul'da mahalleler umumiyetle Müslümanlar lehine olmak üzere Hıristiyanlar ile el değiştirebilmekteydi. Nitekim tek Katolik zümre olup Edirnekapı'da iki kiliseleri bulunan Kefeli aileler, zamanla Galata'ya göçünce bu kiliseler Kefeli ve Odalar ismi verilerek camiye çevrilmiş ve etrafı birer Müslüman mahallesine dönüşmüştü. 1597'de Valide Camii'nin yapımına başlanması üzerine yaklaşık 100 hane olan Eminönü Yahudileri'nin kendilerine ev verilmek ve vergi muafiyeti getirilmek suretiyle Hasköy'e taşınmasıyla, boşalan muhitin ticaret merkezli bir Müslüman mahallesine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Aksi

.....
¹⁰ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi* (çev. M. Ali Kılıçbay-Enver Özcan), Ankara 1986, s. 43.

surette olmak üzere, Müslüman evlerinin gayrimüslimlere satışı yasak olmasına rağmen yapılan satışlar dolayısıyla Müslüman evlerinin sayısının azalması gibi durumlar da olabilmekteydi.

Mahalle Sokakları ve Caddeler

Müslüman mahallelerinin çoğu küçük sakin bir iki sokak veya çıkmazdan oluşmakta, bu sokakların biraz genişçe ve hareketli yerinde ise bir küçük cami veya mescid bulunmaktaydı. İstanbul sokakları; şehrin tabii topoğrafyasına çok uygun olduğu için sokaklar beş asır boyunca genişletme dışında mühim bir değişim göstermemiştir¹¹.

Osmanlı döneminde sokaklar, mahallelerin oluşumuna, kullanımına ve gelişimine çoğu defa olumsuz etkisi olan bir unsur olarak gösterilir. Zira sokakların darlığı nedeniyle İstanbul'da sık sık çıkan yangınların söndürülememesi, şehri derinden etkilerdi. Mahalleler umumiyetle eğri büğrü çıkmaz sokaklarla da doluydu. Çıkmaz sokakların, İstanbul'da, mahallelere yabancı girişini engelleyerek sakinlerin mahremiyet ve güvenliğinin sağlanmasını kolaylaştırdığı da görülür. Çıkmaz sokaklar adeta o mahallenin diğer mahalle ile olan hududu idi.

XVI. yüzyıl belgelerinden anlaşıldığı üzere sokaklarda kaldırım mevcuttu. Kaldırımların yapım ve onarımı, mahalle yönetiminin kaldırımcılar lonca kethüdası ile yaptığı anlaşma ile sağlanırdı. Ana caddelere kaldırım döşeme giderleri hükümet, yan sokakların ise mahalle sakinleri, dükkân sahipleri ve vakıf mütevellileri tarafından karşılanırdı. Çıkarılan fermanlara rağmen sokakların bakımsız ve pis olduğu hâkim kanaattir.

Gayrimüslim Mahalleleri:

Bu mahalleler, öncelikle eskiden beri İstanbul'da yaşayanların belirli mekânlara yerleştirilmesi ile oluşmuştur.

Kilise, manastır ve sinagogların olduğu yerler aynı zamanda birer gayrimüslim mahallesi hükmünde idi. Zira bir mâbed etrafında ruhanî ve idarî birimler olarak örgütlenmek, bir mahalle oluşturmak demektir.

.....

¹¹ Ayverdi, age., s. 56.

Gayrimüslimlerin mahalle yapısı, Müslümanların mahalle oluşturma şekilleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Fatih döneminde sürgün yoluyla Aksaray ve Karaman'dan getirilen ve yerleştirildikleri yerlerde mahalleler oluşturanlar ile aynı dönemde Patrik Hovakim başkanlığında Bursa'dan getirilip Samatya ile Kumkapı taraflarında mahalleler oluşturan Ermeniler de, Belgrad'ın fethinden sonra yerleştirildikleri sahada Belgrad mahallesini oluşturanlar da, aslında dinleri farklı birbirinin aynı yapılarıdır.

İster eskiden beri İstanbul'da yaşayanlar olsun, ister sonraki uygulamalarda ve devirlerde İstanbul'a getirilenler veya kendiliğinden gelenler olsun, gayrimüslimler, kendi içlerinde bütünlüklerini sürdürebilecekleri şekilde mahalleler teşkil etmişlerdir. Mahalle ile "cemaat" kavramı birbiriyle tamamen örtüşüyordu. Bu yüzden, cemaatlerin mahalle oluşturmaları, taşıdıkları kimlik ile doğrudan ilişkili olarak ve bu kimliği muhafaza edecekleri şekilde gerçekleşmiştir. İstanbul şehrinde, Ermeni, Rum, Latin gibi bir etnik kimlik altında veya Hıristiyan, Yahudi gibi bir dini kimlik altında mahalleler oluşumundan söz edilebileceği gibi; Karaylar veya Marranolar gibi etnik, Katolik ve Rabbaniler gibi mezhepsel, Sefaradlar gibi coğrafi bağlılık esasında bütünlüklerini sürdürebilecekleri bir yapı içerisinde mahalle oluşumu da mümkün olmuştur.

Gayrimüslim mahallesi oluşturan yapılar, geldikleri yerlere göre isimlendirilmiş veya kendileri öyle bilinmelerini sağlamışlardır. Gayrimüslimlerin İstanbul sur içinde umumiyetle Balıkpazarı, Bahçekapı, Unkapanı, Edirnekapı, Balat, Fener, Narlıkapı, Kumkapı, Topkapı, Samatya Kapısı, Belgrad Kapısı, Bahçekapı, Cıfit Kapısı, Yedikule gibi, Haliç limanı ve sahil kesimlerinde mahalle yapısı oluşturdıkları görülmektedir.

Buldukları çevreye cami inşa edilmesi veya şehirde çıkan yangınlar, gayrimüslimlerin Müslüman mahallelerinden uzaklaşarak Galata'ya kaymalarına yol açmıştır. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Rum, Ermeni ve Latinler, Galata ve Üsküdar'daki çeşitli mahallelere dağılmışlardır.

Mahallelerin Yönetimi

Yönetimde asıl amaç yaşanılabilir bir yer oluşturmak, güvenlik, temizlik ve düzeni sağlamak ve korumaktır. Osmanlı şehirlerinde

mahallenin en önemli özelliği iktisadî, malî ve idarî yönden kendi içine kapalı en küçük “temel yönetim birimi” olmasıdır.

İmam, Papaz ve Haham

19. yüzyılın ilk yarısına kadar mahallenin idarî yapı ile bağlantısını sağlayan mahalle yöneticilerinin en önemli kişisi, mahalle mes-cidlerinde imam ve müezzin, camilerde imam, müezzin ve hatipler-di. Gayrimüslim mahallelerinde ise yöneticiler papaz ve hahamlardı. Haham hahambaşının, papaz da patrikhanenin temsilcisiydi. Ancak uygulamada bu görevi, Hıristiyan mahallelerinde kocabaşların yerine getirdiği veya papazın bu sıfatla anıldığı görülür. Yahudi taifesinin yetkilisi hahamın durumu da papaz gibiydi. Zira burada kocabaşı mukabili olarak “cemaatbaşı” ve ona yardımcı olan “cemaat kâhyası” bulunmaktaydı.

Mahalle imamı resmi otoritelerle olan bütün ilişkilerde ma-hallenin temsilcisiydi. İmam, padişah beratıyla hizmete alındığından “askeri” zümreden sayılmakta, görevi boyunca raiyyet ve avarız vergi-lerinden, 1826’ya kadar da askerlik hizmetinden muaf tutulmaktaydı. İmamın mevkidaşı olan kocabaşların da vergiden muaf olduğunu biliyoruz.

Padişahın emirleri kadı tarafından imamlara aktarılır veya mü-nadilerce pazaryerleri ve caddelerde ilân edilirdi. İmam; cemaatine yönelik dini ibadet ve eğitim hizmetleri yanında, mahalledeki sos-yal düzenin, fahişe kadınlar ile bunlarla nikâhlananların mahalleden ve İstanbul’dan çıkartılması dâhil ahlaki asayişin sağlanmasından ve mahallenin idareye olan yükümlülüklerini yerine getirmesinden de sorumlu idi. İmam, üzerine düşen ödevleri yapmayan fertleri resmî makamlara, özellikle kadıya bildirmek mecburiyetindeydi.

İmamlar, yabancıların mahallede barınmalarını, suçluların kaçmasını önlemekle ve güvenliği sağlamakla da görevliydi. İmamın bunu gerçekleştirebilmesi yolunda, 1579 yılından itibaren mahalle sa-kinlerinin birbirine kefil olmaları istenmişti.

İmam, beldenin mülkî ve beledî âmiri durumundaki kadıyı temsil görevini üstlenen bir memurdu. Bu açıdan, mahalledeki do-ğum, ölüm, evlenme gibi olayları kaydetmek, mahalleye gelenleri kayıt altına almak, ikamet ve kimlik belgeleri tanzim etmek, bazen

gayrimüslimlerin de olmak üzere nikâh, talak ve anlaşmazlıklarıyla ilgili işlemleri yapmak görevlerindendi.

İmam ve mevkidaşlarının, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili olarak tesis ettikleri işlemler dolayısıyla pek çok bilgi ve belge üretmek durumunda oldukları ve bunu bir ölçüde gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu görevleri, ne imam ne de papaz ve hahamların hakkıyla yerine getirdiği söylenemez. Zira bunlardan günümüze intikal eden arşiv malzemesi birkaç istisna dışında yoktur¹². Zamanında düzenlenmiş olsa bile bu bilgi kaynakları devamlılık arz etmediği gibi sonraki yöneticilere de intikal etmiyordu.

Mahallede her şey imamın iznine bağlıydı. Bir kimsenin mahalleye yerleşebilmesi için sakinlerden birinin ve imamın kefaleti şarttı.

İmamın belki de en önemli görevi mahalle halkına düşen vergilerin paylaşırılıp toplanması işini yürütmektir. Bu görev imamların nüfuzunu arttırıyordu. Gayrimüslim mahallelerinde de, vergilerin toplanması görevinin din adamlarına verilmesi Patrikhane'nin üstlendiği sorumlulukla birlikte patriklik bürokrasisini de arttırmıştı.

İmamların dini hizmetler yanında yönetim hizmeti ağırlıklı konumu, Tanzimat devrine kadar değişmemiştir.

Mahalle muhtarlıklarının oluşması döneminde de imam, papaz ve haham gibi dini şahsiyetlerin etkisinin azalarak da olsa sürdüğünü görüyoruz.

Mahalle Yönetimindeki Diğer Unsurlar

Mahalle yönetiminde imam, müezzin ve hatip dışında, kadının naibler, ihtisab ağası, subaşı, mimarbaşı, ehl-i vukuf, kassam, şehir subaşısı, çöplük subaşısı, asesbaşı gibi maiyyeti de mahalle yönetimi ile ilgili görevlileri teşkil etmekteydi. Mahallelerde, loncaları oluşturan şeyh, kethüda, yiğitbaşı ve ehl-i hibre dışında, mütevellî, bekçi ve saka, çöpçü ve tulumbacı gibi görevliler de ön planda idi.

Genel kolluk hizmeti merkezi idareye ait olmakla birlikte, her mahallenin bir bekçisi vardı. XVI. yüzyılda mahalle sakinleri bu

•••••

¹² Cem Behar, İstanbul'un Bir Mahallesinin Portresi: 16.-19. Yüzyıllar, Ankara 2006.

ödevi sırayla yerine getirirlerdi. Ancak daha sonraları mahalleli, ücretli bekçi (pasban) tutmaya başladı. Mahalle sakinlerinin başvurusu ve kadının resmî yazısı ile mahalleye tayin edilen bekçiler imamların, daha sonraki yıllarda da muhtarların emrinde, mahallenin güvenlik işleriyle meşgul olur, muayyen bir kıyafetle görev yaparlardı. Mahalle bekçileri o mahallenin vekilharıcı olarak da nitelendirilir, saka bekçiye yardımcı olur, bazen bekçi ve sakalık aynı şahısta toplanırdı.

Her mahalle, ellerinde fenerle mahalleyi gözleyip, yatsı namazından sonra burada dolaşan yabancıları tutuklama yetkisine sahipti, sadâkati kefillerle garanti edilen iki bekçi tutmak zorundaydı.

Mahalle bekçisi, iftar tepsilerini fakir ve düşkünlere götürmesi, sahurda davul çalıp mani söyleyerek halkı uyandırması, mahalle çocuklarıyla bayramda alay oluşturup dolaşması gibi unsurlarla İstanbul folklorunun da vazgeçilmez bir karakteri, mahallelinin eli ayağı idi.

Mahallelerde temizlik işleri, resmi görevlilerin denetimi altında, her mahallenin halkı ve bazı esnaf tarafından yürütülürdü. Bekçiler gibi, sonraları mahallelerde çöpçüler de istihdam edildi. Her mahalle iki veya üç çöpçünün maaşını ödemekle yükümlüydü. Çöplerin ortadan kaldırılması çöplük subaşı denilen görevlinin ödevi olup bu işi sözleşme ile “arayıcı” esnafı denilen gruba yaptırır, ev çöplerini toplama hakkını onlara vermesi mukabilinde belli bir meblağ da alırdı. Arayıcılar çöpleri sepetlerle toplar, işe yarayacak şeyleri ayıklayıp satmak üzere tutar, kalanı denize dökerdi. Çöp ve molozlar genellikle Langa kıyısı veya Odunkapısı yakınında “bokluk” diye bilinen yerlerden dökülürdü. Süpürücü denilen kimseler ise mahallenin ortak mekânlarının temizliğini yapar ve ücretleri mahalleli tarafından karşılanırdı¹³. Mahalle aralarının temizliğinden ise imamlar sorumlu idi.

Fatih Devri Sonlarında Sur İçi İstanbul Mahalleleri

Fatih devri sonlarında İstanbul sur içinde 181, Eyüb'de 8, Kasımpaşa civarında 2, Galata'da 61, Boğaziçi ve Üsküdar'da ise 10 olmak üzere toplam 262 mahalle tespit olunmaktadır¹⁴. Bu dönemde

•••••

13 Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, İstanbul 2011, s. 10.

14 Ayverdi, age., s. 10-69.

mahallelerin Fatih ve Saraçhane civarı ile Haliç çevresinde oldukça yoğun ve sıkışık halde bulunduğu, Marmara sahillerinin seyrek, Yedikule ve kuzeyinin ise oldukça تنها olduğu belirlenmiştir¹⁵. Sur içi İstanbul'un bu dönemdeki mahalle listesi Ek r'de verilmiştir.

1600 YILI İTİBARIYLA SUR İÇİ MAHALLELER

Mahalle isimlerinin tahlili

İstanbul'un mahalle ve semt isimleri konusunda yapılan bir çalışmada, bu isimlerden çoğunun menşeinin bilinmekte olduğu belirtilerek nerelerden kaynaklandığı ortaya konmuştu¹⁶.

1600 yılı itibarıyla sur içi İstanbul'da 13 nahiye ve 226 mahalle bulunmaktaydı. Nahiye isimlerinden Ayasofya ve Topkapı isimleri buldukları bölgeden kaynaklanmakta, diğerleri Mahmud Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa, Sultan Bayezid Han, Şeyh Ebulvefa, Sultan Mehmed, Sultan Selim, Murad Paşa, Davud Paşa, Mustafa Paşa ve Ali Paşa şeklinde bir kişinin ismi ile anılmaktaydı.

İsimler dikkate alındığında görülen iki umumi yapı şöyledir: Nahiye ismi, aynı ismi taşıyan bir cami, yine aynı ismi taşıyan bir mahalle ve Mahalle ismi, aynı ismi taşıyan bir mescid veya cami. Nahiye düzeyinde bunun istisnaları Sultan Selim ve Topkapı'dır. Sultan Selim nahiyesinde aynı ismi taşıyan bir cami bulunmakla birlikte aynı isimli bir mahalle oluşmamıştır. Topkapı'da ise aynı isimli ne cami ne de mahalle olduğu görülür. Mahalle düzeyinde istisnalar daha fazladır.

Mahalle isimleri büyük ölçüde bir isimden ibaretti. Bu isimler Üstad Mimar Sinan, Üstad Mimar Hayreddin, Üstad Kemal el-Harârât, Bıçakçı Üstad Acem Ali, Kürkcübaşı, Ahi Durmuş, Camcı Kara Ali, Nahlbend Hasan gibi bir meslek veya ticaret grubu mensubu, Dizdârzade Mehmed Çelebi, Yazıcı Murad, Abdi Subaşı, Cebecibaşı, Müneccim Sa'di, Suhte Sinan, Cebecibaşı gibi bir devlet görevlisi olabilmekteydi. Bir isimden ibaret olmayan iki, hatta üç isimden oluşan mahalle isimleri de bulunmaktaydı.

.....
15 Ayverdi, age., s. 56.

16 Semavi Eyice, "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme", *Türkiyat Mecmuası*, c. 14 (1965), s. 211-216.

İhtiyaç durumunda bir mahallenin ikiye ayrılabilirdiği veya birden fazla mahallenin bir mahalle halinde birleştirildiği de görülür. Mahallelerin birleştirilmesine örnek olarak, 1546'da tek olan mahallelerden Camcı Kara Ali mahallesinin 1600 yılında Kalenderhane ile, Hâce Teberrük mahallesinin de Voynuk Şücâ ile bir mahalle haline getirilmesini gösterebiliriz. Bu durum, mahallelerin tespit ve tavsifi konusunda idari tasarrufun bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Bu isimlendirmeler gerçekten iki ayrı mahallenin tek mahalle kabul edilmesi şeklinde olduğu gibi, farklı zamanlarda veya eş zamanlı olarak aynı mahallenin farklı isimlendirilmesinden de kaynaklanabiliyordu.

226 mahalleden 24 tanesi cami esaslı mahalle idi. Bu durum her nahiyede Cuma namazı kılınan en az bir cami olduğunu gösterir. Öte yandan başlangıçta mescid esaslı bir mahalle iken mescidin yerine daha büyük bir ibadethanenin inşasıyla camiye dönüşen, bu şekilde mahalle isminin de dönüştüğü yerler olmuştur. Mesela Hâce Üveys mescidi ile Cezeri Kasım Paşa mescidleri 1546-1600 yılları arasında camiye dönüşmüştü.

Mahalle isimleri, çok büyük ölçüde dini ibadet merkezleri olan mescitlere, bazen de camilere istinad etmekte ve yaptırın kişinin adını taşımaktadır. İstanbul'da mahalle isimlerinin yaklaşık % 90'ı, o mahallenin mescid veya camiini yaptıran kişinin ismidir. Bunun yanında Kemal Paşa türbesi etrafında şekillenmiş bir mahallenin olduğu da görülebilmektedir.

Mahalle isimlerinin cami, mescid veya türbe gibi bir yapıya isnad edilmeksizin kullanılan biçimleri de mevcuttur. Buna örnek olarak Abdî Çelebi, Arab Taceddin, Suhte Sinan, Alemî Bey, Güngörmez gibi yirmi kadar mahalle gösterilebilir.

Mahalle isimlerinde göz önünde bulundurulması gereken hususlardan biri de bazı mahallelerin resmi isminin yanında ikinci bir isimle daha tanınıyor olmasıdır. Mesela Hüseyin Ağa Camii Mahallesi (Küçük Ayasofya), Hüseyin Çelebi Mescidi Mahallesi (Kara Kedi), Üstad Ali Mahallesi (Acem Alisi), Mehmed Çelebi Mescidi Mahallesi (Dizdarzade), Kemal-i Nahhas Mahallesi (Halayıkçı Kemal), Mehmed Paşa Camii Mahallesi (Nişancı Paşa), Çakırcıbaşı Mescidi Mahallesi (Avcıbaşı) olarak şöhret bulmuştu.

İstanbul'da 226 mahalle içerisinde Dâye Hatun(Hûndî Hatun), Kici Hatun, Hacı Hatun ve Melek Hatun şeklinde 5 adet kadın ismi taşıyan mahalle olduğu gibi, sur dışında da kadın ismi taşıyan mahalleler bulunmaktaydı.

Mahalle isimlerinde aynı ismi taşıyan farklı kimseler olduğu veya ayrı yerlerde mescid yaptırmış olan Sinan Ağa gibi, aynı kişinin isminin farklı mahallelere verildiği de görülürdü.

1600 yılı itibarıyla mahallelerdeki gelişim

Fatih'in saltanatı sonunda İstanbul'da 181 olarak tespit edilen mahalle sayısı, gayrimüslim mahalleleri hariç 1546'da 219'a, 1600'de 226'ya yükselmişti. 1546-1600 arasındaki 54 yıl içerisinde İstanbul mahallelerinden bazıları fevkalade bir değişim ve gelişim göstermiştir. Bu gelişme mahallede tesis edilen vakıf sayısı ile orantılıdır. Mesele Kürkcübaşı mahallesindeki vakıf sayısı 11'den 51'e yaklaşık beş kat, Sancakdar Hayreddin mahallesinde ise 3'ten 23'e yaklaşık sekiz kat artmıştı. Vakıfların sahip olduğu nakit ve akarın artışı da doğrudan ve dolaylı olarak mahallenin gelişimine katkı demektir.

Öte yandan 1546-1600 arasında Ayasofya, Mahmud Paşa, Ali Paşa ve İbrahim Paşa nahiyelerinde hiç yeni mahalle oluşmadığı, Sultan Bayezid Han nahiyesinin kuruluş esnasında mevcut olmayan mahallesinin bu dönemde oluştuğu ve sur içi İstanbul'da sadece 7 yeni mahalle kurulduğu vurgulanmalıdır.

**EK I. FATİH DEVRİ SONLARINDA SUR İÇİ
İSTANBULU'NUN MAHALLELERİ**

Kaynak: Ayverdi, age., s. 10-52, 57-66.

1. Acemoğlu Mescidi
2. Ahi Çelebi Camii
3. Ahmed Paşa
4. Akbıyık Camii
5. Akseki Mescidi
6. Ak Şemseddin Mescidi
7. Alemî Bey Mescidi
8. Ali Fakih Mescidi
9. Altı Mermer Mescidi
10. Altı Poğaçı Mescidi
11. Arslanlu
12. Ayasofya Camii
13. Avcı Bey Mescidi
14. Aya Kenisası
15. Baba Hasan Alemî Mescidi
16. Baklalı Kemaleddin Mescid
17. Bala Mescidi
18. Balaban Ağa Mescidi
19. Balat
20. Balık Pazarı
21. Başcı Mahmud Mescidi
22. Bayezid Ağa Mescidi
23. Beyceğiz Mescidi
24. Bezzaz-1 Cedit Mescidi
25. Bodrum Mescidi
26. Bozahaneler
27. Cami-i Kebir-i Cedit
28. Can Alıcı Kenisası
29. Çakır Ağa Mescidi-Aksaray
30. Çakır Ağa Mescidi-Laleli
31. Çakır Ağa Mescidi-Çarşı
32. Çıkrıkcı Kemaleddin Mescid
33. Daye Hatun Mescidi
34. Daye Hatun Camii
35. Debbağ Yunus Mescidi
36. Demirciler Mescidi
37. Divane Ali Bey Mescidi
38. Dülgerzade Camii
39. Edirne Kapısı
40. Edirneli Yahudiler
41. Efdalzade Mescidi
42. Emin Bey Mescidi
43. Emin Sinan Mescidi
44. Elvanzade Mescidi-Unkapanı
45. Elvanzade Mescidi-Demirkapı
46. Eski İmaret Camii
47. Ereğli Mescidi
48. Fatih Sultan Mehmed
49. Fenai Mescidi
50. Fener Kapısı
51. Fil Damı
52. Güngörmez Mescidi
53. Günkoz Kapısı
54. Gureba Hüseyin Ağa Mescidi
55. Hacı Bayram Haftani Mescidi

56. Hacı Halil Mescidi-
Tahtakale	82. İskele Kapısı
57. Hacı Halil Mescidi-
Unkapanı	83. İyulahirna
58. Hacı İlyas Mescidi	84. Kalenderhane Camii
59. Hacı İsa Mescidi	85. Kanlı Mescidi
60. Hacı Küçük Ahmed Çelebi
Mescidi	86. Karakedi Mescidi
61. Hacı Muhyiddin Mescidi	87. Kara Şems Mescidi
62. Hacı Timur Mescidi	88. Kasab Demirhan Mescidi
63. Hacı Timurtaş Mescidi	89. Kasab İlyas Mescidi
64. Halil Paşa Bergosu	90. Katib Muslihuddin Camii
65. Haraccı Kara Muhyiddin
Mescidi	91. Katib Sinan Mescidi
66. Hızır Bey Mescidi	92. Kazani Sa'di Mescidi-
Aksaray
67. Hoca Alaaddin Mescidi-
Çelebioğlu	93. Kazani Sa'di Mescidi-
Kumkapısı
68. Hoca Ferhad Mescidi	94. Kemal Paşa Mescidi
69. Hoca Hamza Mescidi	95. Keyci Hatun Mescidi
70. Hoca Hayreddin Mescidi-
Atlama Taşı	96. Kirmasti Mescidi
71. Hoca Hayreddin Mescidi-
Fatih	97. Kırk Çeşme
72. Hoca Piri Mescidi	98. Kız Ahmed Efendi Tekyesi
Mescidi
73. Hoca Rüstem Mescidi	99. Kızıl Minare Mescidi
74. Hoca Teberrük Mescidi	100. Kız Taşı Mescidi
75. Hoca Üveys Mescidi	101. Koğacı Dede Mescidi-
Çarşamba
76. Hoşkadem Mescidi	102. Koğacı Dede Mescidi-
Aksaray
77. Hubyar Mescidi-Âşir
Efendi	103. Kum Kapısı
78. Hubyar Mescidi-
Cerrahpaşa	104. Lala Hayreddin Mescidi
79. İbn Meddas Camii	105. Langa
80. İsa Kapısı	106. Libs Manastırı
81. İshak Paşa Camii	107. Mahmud Paşa Camii
	108. Manastır Mescidi
	109. Manisalı Mehmed Paşa
Camii
	110. Mehmed Paşa Mescidi

111. Mercan Ağa Camii	143. Pirincci Sinan Mescidi
112. Mesih Paşa Camii	144. Saman Veren Mescidi-
Uzun Çarşı
113. Mimar Ayas Camii	145. Saman Veren Mescidi-
Mercan
114. Mimar Kemaloğlu
Mehmed Mescidi	146. Samatya Kapısı
115. Mimar Sinan Kumrulu
Mescid	147. Sancakdar Hayreddin
Mescidi
116. Mimar Sinan Mescidi	148. Sarı Bayezid Mescidi
117. Mirza Baba Mescidi	149. Sarı Musa Mescidi
118. Molla Aşkî Mescidi	150. Sarı Nasuh Mescidi
119. Molla Fenari Mescidi-Bali	151. Sarı Timurci Mescidi
120. Molla Fenari Mescidi-
Ahmed Paşa	152. Seyyid Hasan Mescidi
121. Molla Gürani Camii	153. Sekbanbaşı İbrahim Ağa
Mescidi
122. Molla Gürani Mescidi	154. Sekbanbaşı Yakub Ağa
Mescidi
123. Molla Gürani Mescidi	155. Selçuk Sultan Mescidi
124. Molla Hüsrev Camii-Vefa	156. Servi Mescidi
125. Molla Hüsrev Mescidi	157. Seydi Ali
126. Molla Kestel Camii	158. Silivri Kapısı
127. Molla Şeref Mescidi	159. Sinan Ağa Mescidi
128. Molla Zeyrek Camii	160. Sofular Mescidi
129. Muhyiddin Kocevi Mescidi	161. Suhte Sinan Mescidi
130. Muhtesib İskender Mescidi	162. Sultan Pazarı
131. Murad Paşa Camii	163. Şeref Ağa Mescidi
132. Mustafa Bey Mescidi	164. Şeyh Mahmud Resmi
Mescidi
133. Nahilbend Mescidi	165. Şeyh Vefa Camii
134. Nallı Mescidi	166. Şeyh Mehmed Geylani
Camii (Tahta Minare
Mescidi)
135. Nevbahar Mescidi	167. Taht-ı Kal'a
136. Nevbethane	168. Tarsus Mescidi
137. Nişancı Camii	169. Toklu Dede Mescidi
138. Nuri Dede Mescidi	
139. Odun Kapısı	
140. Oruc Gazi Camii	
141. Orya Kapısı	
142. Perakende Kasım Mescidi	

170. Top Yıkuğı	176. Vasiliko Kapısı
171. Unkapanı	177. Voynuk Őücaeddin Mescidi
172. Uzun Őüca Mescidi	178. Yarhisar Camii
173. Uzun Yusuf Mescidi	179. Yavaşca Şahin Camii
174. Üsküblü Camii	180. Yavuz-Er Sinan Camii
175. Üskübiye Mescidi	181. Yüz Eri Ođlu Mescidi

EK 2. 1600 YILINDA İSTANBUL SUR İÇİ MAHALLELERİNİN LİSTESİ

(Bu liste aynı tarihli *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nden oluşturulmuştur. Mahalle isimlerinden sonra parantez içerisindeki rakamlar o mahallede kaç vakfın yer aldığını göstermektedir).

I- Ayasofya Camii Nâhiyesi
(17 mahalle)	16. Hâce Sinân bin Elvân
Mescidi Mahallesi (20)
1. Ayasofya Camii Mahallesi (27)	17. Hâce Üveys bin Kaysar
Mescidi Mahallesi (28)
2. İshak Paşa Mescidi
Mahallesi (27)	
3. Sinân Ağa Mescidi
Mahallesi (23)	II- Mahmûd Paşa Camii
Nâhiyesi (9 mahalle)
4. Akbıyık Mescidi Mahallesi
(43)	18. Mahmûd Paşa Camii
Mahallesi (33)
5. Güngörmez Mahallesi (20)	19. Şeref Ağa Mescidi
Mahallesi (3)
6. Naklbend Hasan Mescidi
Mahallesi (20)	20. Dâye Hatun Mescidi
Mahallesi (11)
7. Hüseyin Ağa Camii
Mahallesi (38)	21. Kâsım Paşa el-Cezerî
Mescidi Mahallesi (31)
8. Uzun Şücâ Mescidi
Mahallesi (13)	22. Serv Mescidi Mahallesi (4)
9. Sinân Ağa bin Abdülhayy
Mescidi Mahallesi (4)	23. Hâce Sinân bin Hâce Kâsım
Mescidi Mahallesi (10)
10. Hâce Rüstem Mescidi
Mahallesi (10)	24. Sahnâf Süleymân Mescidi
Mahallesi (6)
11. Fîrûz Ağa Mescidi
Mahallesi (9)	25. Hûbyâr Mescidi Mahallesi
(9)
12. Üsküblü Mescidi Mahallesi
(26)	26. Küçük Hacı Ahmed
Mescidi Mahallesi (16)
13. Hayreddîn Beg Mescidi
Mahallesi (13)	III- Ali Paşa Camii Nahiyesi
(5 mahalle)
14. Hüseyin Çelebi Mescidi
Mahallesi - Kara Kedi (19)	27. Ali Paşa Camii Mahallesi (3)
15. Dâye Hatun Mescidi
Mahallesi (20)	28. Ahmed Paşa el-Fenârî
Mescidi Mahallesi (13)

29. Emîn Sinân Mescidi Mahallesi (44)
30. Mehmed Çelebi ibn İbrâhîm ed-Defterî Mescidi Mahallesi - Dizdâr-zâde (11)
31. Üstâd Mimâr Hayreddîn Mahallesi Camii (6)
- IV- İbrahim Paşa Camii Nahiyesi (10 mahalle)**
32. İbrahim Paşa Camii Mahallesi (1)
33. Ağâ-i Mercân Mescidi Mahallesi (17)
34. Yeni Bezzâz Mescidi Mahallesi (22)
35. Yavaşca Şahin Mescidi Mahallesi (11)
36. Samanviran Mescidi Mahallesi (20)
37. Hâce Hamza Mescidi Mahallesi (10)
38. Saru Demürçi Mescidi Mahallesi (4)
39. Hâcî Timurtaş Mescidi Mahallesi (18)
40. Hâcî Halîl Mescidi Mahallesi (14)
41. Çelebioğlu Mescidi Mahallesi (19)
- V- Sultan Bayezid Han Camii Nahiyesi (24 mahalle)**
42. Sultân Bâyezîd Camii Mahallesi (7)
43. Ahî Turmuş Mahallesi (3)
44. Çakır Ağa bin Abdullâh Mahallesi (3)
45. Hâce Pîrî Mescidi Mahallesi (3)
46. Halıcı Hasan Mescidi Mahallesi - Kalıcı Hasan (5)
47. Dîvâne Ali Beg Mescidi Mahallesi (28)
48. Kemâl-i Nahhâs Mescidi Mahallesi - Halâyıkcı Kemâl (15)
49. Çadırcı Ahmed Mescidi Mahallesi (12)
50. Hâcî İshâk es-Sarrâc Mescidi Mahallesi (15)
51. Süleymân Ağa bin Abdülkerîm Mescidi Mahallesi (16)
52. Emîn Beg Mescidi Mahallesi (21)
53. Soğan Ağa Mescidi Mahallesi (12)
54. Sinân Beg Kâtib-i Matbah Mescidi Mahallesi (12)
55. Yakûb Beg Re'îs-i Sekbânân Mescidi Mahallesi (9)
56. Mehmed Paşa bin Ârif Çelebi Camii Mahallesi - Nişâncı Paşa (31)
57. İshâk Beg ibn Abdullâh Re'îsü'l-cerrâhîn Mescidi Mahallesi (12)
58. Kâsım Beg bin Abdullâh Mescidi Mahallesi - Sûfiler Mescidi (14)

59. Mimâr Kemâlođlı Mescidi Mahallesi (13)
60. Kâtib Bâlî Mescidi Mahallesi - Kızıлтаş (20)
61. Mevlânâ Kestelli Camii Mahallesi (4)
62. Kemâl Paşa Türbesi Mahallesi (24)
63. Balaban Ağa Mescidi Mahallesi (8)
64. Camcı Kara Ali Mescidi Mahallesi ve Kalenderhâne Mahallesi (32)
65. Kuyumcı Bahşâyiş Mescidi Mahallesi (16)
- VI- Ebu'l-Vefâ Camii Nâhiyesi (13 mahalle)**
66. Ebu'l-Vefâ Camii Mahallesi (40)
67. Mevlânâ Hüsrev Mescidi Mahallesi (35)
68. Saru Bâyezîd Mescidi Mahallesi (10)
69. Kâtib Şemseddîn Mescidi Mahallesi (19)
70. Hızır Beg Çelebi Mescidi Mahallesi (49)
71. Hâce Hayreddîn Camii Mahallesi (43)
72. Sinân Beg Mescidi Mahallesi - Yavuzerođlı (12)
73. Kara Mehmed el-Harâccı Mescidi Mahallesi (35)
74. Hâcı Halîl Mescidi Mahallesi (11)
75. İbn Papas Mahallesi (1)
76. Hâce Sinân bin Elvân Mescidi Mahallesi (29)
77. Hâce Teberrük Mescidi Mahallesi ve Voynuk Şücâ Mahallesi (27)
78. Sekbânbaşı İbrâhîm Beg Mescidi Mahallesi (8)
- VII-Sultân Mehmed Hân Camii Nahiyesi (42 mahalle)**
79. Sultan Mehmed Han Camii Mahallesi (25)
80. Seyyid Ahmed bin Seyyid Mehmed el-Buhârî Mescidi Mahallesi (4)
81. Hâce Hayreddîn Mescidi Mahallesi (21)
82. Pirincî Sinân Mescidi Mahallesi (17)
83. Hâce Üveys Mescidi Mahallesi (24)
84. Hâcı İvaz el-Kassâb Mescidi Mahallesi (5)
85. Üstâd Kemâl el-Harrât Mescidi Mahallesi (28)
86. Saru Nasûh Mescidi Mahallesi (4)
87. Nukreci Bâlî Mescidi Mahallesi - Karaköy Mahallesi (11)
88. İskender Paşa Mescidi Mahallesi (15)
89. Mustafa Beg bin Abdullâh Mescidi Mahallesi (27)

90. Dülgeroğlu Mescidi
Mahallesi (16)	107. Hâcî Muhyiddîn Mescidi
Mahallesi - Sivrikoz (16)
91. Mimâr Üstâd Ayâs Mescidi
Mahallesi (15)	108. Mevlânâ Hüsrev Mescidi
Mahallesi (18)
92. Fîrûz Ağa Mescidi
Mahallesi (7)	109. Gül Camii Mahallesi (19)
93. Haydarhâne Mescidi
Mahallesi (8)	110. Mevlânâ Ali Çelebi el-
Müftî Mescidi Mahallesi
(23)
94. Muhtesib Karagöz
ibn Abdullâh Mescidi
Mahallesi (15)	111. Âşık Paşa Mescidi
Mahallesi (24)
95. Hâcî Hôşkadem Mescidi
Mahallesi (6)	112. Hâcî Ferhâd Mescidi
Mahallesi (13)
96. Baba Hasan Mescidi
Mahallesi (12)	113. Altıpoğaça Mescidi
Mahallesi (17)
97. Mevlânâ Emîn Nûreddîn
Mescidi Mahallesi (12)	114. Yarhisâr-zâde Mescidi
Mahallesi (12)
98. Ferhâd Ağa Mescidi
Mahallesi (3)	115. Harâccı Muhyiddîn
Mescidi Mahallesi (20)
99. Mevlânâ Mağnisavî Çelebi
Mescidi Mahallesi (18)	116. Mevlânâ Şeyh Âbid Çelebi
Mescidi Mahallesi (12)
100. Şeyh Süleymân Halîfe
Mahallesi (38)	117. Şeyh Resmî Mescidi
Mahallesi (17)
101. Mevlânâ Hâcî Hasan-zâde
Mescidi Mahallesi (19)	118. Mevlânâ Ahî Çelebi
Mescidi Mahallesi (2)
102. Hâcî Ali bin Hâcî
Timurhân Mescidi
Mahallesi (13)	119. Mevlânâ Üstâd Mimâr
Sinân Mescidi Mahallesi
(23)
103. Bıçakçı Üstâd Acem Ali
Mahallesi (10)	120. Hasan Paşa Mescidi
Mahallesi (6)
104. Pâpûçcıoğlu Mescidi
Mahallesi (27)	VIII- Sultân Selîm Hân Camii
Nahiyesi (8 mahalle)
105. Şeyh Muhyiddîn el-Kocevî
Mescidi Mahallesi (29)	121. Şeyh Koğacı Dede Mescidi
Mahallesi (16)
106. Üsküblü Mescidi Mahallesi
(30)	122. Tâc Beg-zâde Mescidi
Mahallesi (6)

123. Cebecibaşı Mahallesi (11)
 124. Hâcî Yûnus ed-Debbâğ
 Mescidi Mahallesi (22)
 125. Abdî Subaşı Mahallesi (1)
 126. Çerâkçı Hamza bin Yâdigâr
 Mescidi Mahallesi (13)
 127. Hâcî Şücâ el-Mismârî
 Mescidi Mahallesi (11)
 128. Begcügezoğlu Mescidi
 Mahallesi (12)

**IX- Murâd Paşa Camii
 Nahiyesi (24 mahalle)**

129. Murad Paşa Camii
 Mahallesi (23)
 130. Mevlânâ Hüsrev Mescidi
 Mahallesi (24)
 131. Kızıl Minâre Mahallesi (14)
 132. Oruc Gâzi Mescidi
 Mahallesi (16)
 133. Ğarîb Yiğitler Ağası
 Mescidi Mahallesi (10)
 134. Alemî Beg Mahallesi (16)
 135. Çakır Ağa Mescidi
 Mahallesi - Sûfîler (3)
 136. Çakır Ağa bin Abdullâh
 Mescidi Mahallesi (9)
 137. Koğacı Dede Mescidi
 Mahallesi (24)
 138. Abdullâh Ağa Re'îsü'l-
 bostâniyyîn Mescidi
 Mahallesi (18)
 139. Tahta Minâre Mescidi
 Mahallesi - Kemâl Beg
 Mescidi (7)

140. Kâtib Muslihüddîn bin
 Halîl-i Tîrek Mescidi
 Mahallesi (20)
 141. Hâcî Ahmed Mescidi
 Mahallesi (15)
 142. Kemâl Beg Mescidi
 Mahallesi - Tahta Minâre
 (5)
 143. Hâcî Bayram bin İnebegi
 Mescidi Mahallesi (7)
 144. Kazğâncı Satı Mescidi
 Mahallesi (14)
 145. Sûhte Sinân Mahallesi (20)
 146. Tahta Minâre Mescidi
 Mahallesi (9)
 147. Şîrmerd Çavuş Beg
 bin Abdullâh Mescidi
 Mahallesi (8)
 148. Mevlânâ Gürânî Camii
 Mahallesi (21)
 149. Başcı Hâcî Mahmûd
 bin Hâcî Sinân Mescidi
 Mahallesi (17)
 150. Etmekcioğlu Mescidi
 Mahallesi (7)
 151. Saru Mûsâ Mescidi
 Mahallesi (22)
 152. Kici Hatun Mescidi
 Mahallesi (14)

**X- Davud Paşa Camii Nahiyesi
 (14 mahalle)**

153. Davud Paşa Camii
 Mahallesi (56)
 154. Hûbyâr Mescidi Mahallesi
 (17)

155. Abâyıcı-zâde Mescidi Mahallesi (1)
156. Kassâb Hâcî İlyâs Camii Mahallesi (34)
157. Hâcî Pîrî Mahallesi (1)
158. Kürkcibaşı Mahallesi (51)
159. Mustafa Beg bin Abdullâh Mescidi Mahallesi - Cânbâz Mustafa (1)
160. Toptaşı Mescidi Mahallesi (25)
161. Nûrlı Dede Mescidi Mahallesi (26)
162. Seydî Halîfe Mescidi Mahallesi (19)
163. Saru Nasûh Mescidi Mahallesi (5)
164. Sarrâc Toğan Mescidi Mahallesi (7)
165. Mimâr Şücâ Mescidi Mahallesi (12)
166. Macûnî Mescidi Mahallesi (9)
- XI-Mustafa Paşa Camii Nahiyesi (28 mahalle)**
167. Mustafa Paşa Camii Mahallesi (15)
168. Hâcî Hatun Mescidi Mahallesi (9)
169. Cânbâz Mustafa Beg Mescidi Mahallesi (10)
170. Kavak Mescidi Mahallesi (17)
171. Gülciyân Mescidi Mahallesi - Çerâkcı - Hasan Paşa (17)
172. İlyâs Beg bin Abdullâh Camii Mahallesi - Koca Emîr-i âhûr (8)
173. Ahmed Dede Mescidi Mahallesi - Hâcî Hüseyin Mahallesi (14)
174. Arab Tâceddîn Mahallesi (3)
175. Mîrzâ Baba Mescidi Mahallesi (0)
176. Muslihüddîn-i Kâtib-i Bevvâbîn Mescidi Mahallesi (2)
177. Sancakdâr Hayreddîn Mescidi Mahallesi (23)
178. Arabacı Bâyezîd Mescidi Mahallesi (11)
179. Zincci Kemâl Mahallesi (1)
180. Aydın Kethüdâ bin Abdullâh Mescidi Mahallesi (3)
181. Hâce Muhyiddîn bin el-Hâc Bayram Mescidi Mahallesi (11)
182. Üstâd Ali Mescidi Mahallesi - Acem Alisi (4)
183. Tersîsli Mescidi Mahallesi (6)
184. Hâcî Evliyâ Mescidi Mahallesi (6)
185. Yazıcı Murâd Mahallesi (7)
186. Melek Hatun Mahallesi (1)
187. Sîmkeş Hâcî Mescidi Mahallesi (7)
188. Yûsuf Fakîh Mescidi Mahallesi (4)

189. Çavuş Hâcî İbrâhîm
Mescidi Mahallesi (3)
190. Koruk Mahmûd Mescidi
Mahallesi (5)
191. Seyyid Ömer Camii
Mahallesi (13)
192. Abdî Çelebi Mahallesi (18)
193. Bâb-1 İstemâd Mahallesi (2)
194. Yedikulle Mahallesi (7)
- XII- Bâb-1 Top Nahiyesi
(8 mahalle)**
195. Kürkcibaşı Camii Mahallesi
(8)
196. İskender Beg Mescidi
Mahallesi (3)
197. Çavuş Muslihüddîn
Mescidi Mahallesi (1)
198. Sûfiler Mescidi Mahallesi
(0)
199. Bâyezîd Beg ibn Abdullâh
Camii Mahallesi (14)
200. Ereglü Mescidi Mahallesi
(6)
201. Mustafa Çelebi bin
Hayreddîn ed-Defterî
Mescidi Mahallesi (1)
202. Münecim Sadî Mahallesi
(6)
- XIII- Ali Paşa Camii Nahiyesi
(24 mahalle)**
203. Ali Paşa Camii Mahallesi
(24)
204. Hadîce Sultân Mescidi
Mahallesi (22)
205. Hâcî Mehmed Mescidi
Mahallesi (8)
206. Kâsım Beg Mescidi
Mahallesi (2)
207. Akşemseddîn Mescidi
Mahallesi (6)
208. Hâcî Hasan Mescidi
Mahallesi - Debbâğoğlu (7)
209. Efdal-zâde Mescidi
Mahallesi (4)
210. Mehmed bin Kâsım
Mescidi Mahallesi -
Mevlânâ Ahaveyn (12)
211. Akseki Mescidi Mahallesi
(8)
212. Mimâr Dervîş Ali
Mahallesi (9)
213. Kâtib Muslihüddîn Camii
Mahallesi - Altımermer (13)
214. Tahta Minâre Mescidi
Mahallesi (4)
215. Muhyiddîn el-Hammâmî
Mescidi Mahallesi (7)
216. Hâcî Kâsım Mescidi
Mahallesi (10)
217. Hâcî Îsâ Mescidi Mahallesi
(10)
218. Sûk-1 Balat (Yûsuf
bin Abdullah) Mescidi
Mahallesi (1)
219. Mevlânâ Aşkî Mescidi
Mahallesi (15)
220. Çakırcıbaşı Mescidi
Mahallesi - Avcıbaşı (8)
221. Hâce Ali Mescidi Mahallesi
(5)

222. Hâcî İlyâs bin Abdullâh el-
Haşşâb Mescidi Mahallesi
(5)
223. Hâcî Pîrî Mescidi
Mahallesi (2)
224. Kişeci Pîrî ve Karabaş
Mahallesi (9)
225. Mimâr Sinân Ağa
Mahallesi ve Latîf Çelebi
Mahallesi (7)
226. İstemâd Mescidi Mahallesi
(8)